

SVATOVSKA ČAST KUMA U OKOLICI NOVSKE U PROSTORNOM KONTEKSTU

MILANA ČERNELIĆ

Filozofski fakultet

Odsjek za etnologiju

Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

UDK 392.51

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

Prihvaćeno: 01. 09. 2003.

Istraživanja svadbenih običaja u okolici Novske pokazala su zanimljive pojedinosti o svatovskoj časti kuma. Riječ je o njegovoj ulozi svatovskog starješine, o izboru krsnog kuma za vjenčanoga te o specifičnim oblicima iskazivanja časti kumu (svečano pozivanje i odlazak po kuma, ispraćanje kuma). Spoznaje o takvim obilježjima svatovske časti kuma u dosadašnjim istraživanjima bile su ograničene na istočni dio panonskog areala. Autorica te karakteristične elemente kumove uloge razmatra na širem prostoru jugoistočne Europe s ciljem utvrđivanja njihovoga mogućeg ishodišta.

Istraživanja svadbenih običaja u okolici Novske u selima Kozarice, Stari Grabovac, Gornji Rajić i Gornji Bogićevci pokazala su da su se na ovome području preslojavali običaji različita podrijetla. Na granici današnjega kajkavskoga govornoga područja, ova su sela naseljavana kroz nekoliko stoljeća stanovništvom sa različitih strana: kajkavskim stanovništvom iz bliže ili daljnje okolice te štokavsko-ikavskim iz zapadne Bosne i iz Like (Pavičić 1953:222-224,226,228-229). Dinarska kulturna struja dobrim je dijelom obilježila svadbene običaje ovoga kraja (Škrbić 2000/2001).

Jedna od takvih zanimljivih pojava u svadbenim običajima ovih sela je svatovska čast kuma. O njegovoj ulozi prikupljeni su sljedeći podaci: *Jedan od najvažnijih društvenih odnosa u ovom kraju čini kumstvo. Kazivači iz svih sela ističu da se kumstvo između dviju obitelji prenosilo s generacije na generaciju po muškoj liniji. Tako kazivači u Starom Grabovcu spominju da su kumstvom povezani s drugom obitelji duže od stotinu godina. Način na koji se uzvraćalo kumstvo ističe se kao distinktivno obilježje između pravoslavnog i rimokatoličkog stanovništva na tom području. Prema riječima kazivača iz Starog Grabovca i Rajića, kumstvo je kod srpskog življa obično bilo vraćeno: svom vjenčanom kumu muškarac je izravno vraćao kumstvo, tako što je on imao ulogu kuma na*

njegovu vjenčanju. Kod Hrvata kumstvo je bilo prepletено: bilo je u obitelji, ali se nije direktno uzvraćalo. No, kod obje skupine kumstvo se smatralo zaprekom braku. Prema riječima kazivača iz Starog Grabovca, Rajića i Kozarica, obitelj kumova poimala se kao rodbina (Škrbić 2000/2001:161).

Vjenčanom kumu iskazuje se posebno poštovanje i počast. Svi su svatovi, a i ostali suseljnani, pri susretu sa svadbenom povorkom, bili dužni pozdraviti kuma s "Faljen Iso, kume!". U Starom Grabovcu dodaju da su istim izrazom svatovi kuma molili za riječ tijekom svadbene gozbe: pojedinac koji bi se obratio okupljenima bez kumove dozvole trebao je ispiti štrof. Uz naziv kum u svim selima ovoga kraja zabilježen je izraz debeli kum (dok pojam tanki kum nije potvrđen terenskim istraživanjem). Ti se izrazi rijetko čuju u svakodnevnom govoru, ali su se zadržali u pjesmama... Funkcija kuma uglavnom se dodjeljivala predstavniku obitelji s kojom je mladoženjina kuća bila u odnosu prepletена kumstva. U skladu s time, za vjenčanoga kuma nerijetko se birala osoba koja je mladoženji bila kumom i na krštenju ili na krizmi. Tako, primjerice, kazivač iz Gornjih Bogičevaca izbor svoga vjenčanoga kuma opisuje ovako: "Moj kum koji je mene držao na krštenju, bio je i moj vjenčani kum. Pravi čovjek je to bio, na to se puno gledalo." Uglavnom je bila riječ o starijem, uglednijem, već oženjenom članu zajednice. No, prema kazivanjima iz Gornjih Bogičevaca i Starog Grabovca, nije bila rijetkost da mladoženja tu funkciju dodijeli svome vršnjaku, ponekad i neoženjenom, no svakako članu obitelji s kojom se njegova kuća kumila. Taj je pojedinac često kasnije kumovao i djeci mladenaca na krštenju. Kako navode u Gornjim Bogičevcima, gledalo se na to da taj pojedinac nije pijanac i da nema sličnih poroka, da se njegov kum ne bi ugledao na njega. Nadalje, poželjnim se smatralo da kum bude imućan, kako stoga što na svadbi mora biti posebno široke ruke, tako i radi toga jer se od njega očekivalo da priskoči u pomoć mladencima u nedaći. U drugoj polovici 20. stoljeća, prema podatku za Stari Grabovac, postupno se sve manje uvažavalo prepletено kumstvo, tako da mladenci češće za kuma biraju prijatelje i bliže rodake. Kum je sudjelovao u svim predsvadbenim sastancima te je pomno pazio da mladina strana izvrši sve obveze prema mladoženji: on je imao odlučujuću riječ pri ugovaranju miraza, mladinih darova za mladoženjine ukućane itd. Imao je ulogu svjedoka tijekom vjenčanja, a na svadbi je predstavljao apsolutnoga "komandanta cijele parade" (Pejaković 1987:73). Obnašao je čitav niz dužnosti, jednom rječju, rukovodio čitavim slijedom svadbenih događanja. U Rajiću ističu da se od kuma očekivalo da predvodi mladence, "da pogazi sve što ne valja", budući da njemu u toj ulozi ništa nije moglo naškoditi. On je određivao vrijeme odlaska po mladu, pogađao se s kuvaricama pred zatvorenim vratima mladine kuće, za mladence je tražio roditeljski blagoslov, držao je prvu

zdravicu mladencima, određivao kad se može početi blagovati, kažnjavao neumjerene svatove, započinjao ples s mladom, pozivao na darivanje mladenaca itd. Toga dana kum je trebao biti iznimno darežljiv te na svaki povik "Kume, izgori kesa!", koji su mu upućivala djeca ped crkvom, kao i mladina strana po povratku s vjenčanja, odgovarao je prosipanjem kovanica. Uglavnom je svako licitiranje na gozbi završavalo kad bi se kum latio novčanika. Također, kumov dar namijenjen mladencima u pravilu je bio najizdašniji. Kum se ponašanjem, ali i izgledom: posebno izrađenim svatovskim peškirom i specifičnom kiticom, razlikovao od ostatka svatova (Škrbić 2000/2001:196). Dakle, može se prema navedenim podacima o kumovoj ulozi u svadbi zaključiti da je on u ispitanim selima imao ulogu svatovskoga starješine. U Upitnicama Etnološkoga atlasa za ispitana sela nije potvrđena ta kumova uloga. Kum je starješina svatova i u selu Gaj u okolici Pakraca (Fezi 1995)

Kum u ulozi svatovskoga starješine je specifična pojava. Njegova je primarna uloga na širem prostoru jugoistočne Europe uloga vjenčanoga svjedoka, dok je uloga svatovskoga starješine karakteristična za staroga svata i dio je slavenske tradicijske baštine. Osim što je drugi svjedok uz kuma, u okolici Novske stari svat je imao ulogu kumova pomoćnika, bez nekih posebnih zaduženja (Škrbić 2000/2001:196).

Nadalje ćemo pojavu karakterističnih elemenata kumove uloge potvrđenih u okolici Novske pratiti na širem prostoru jugoistočne Europe sa ciljem utvrđivanja njihovoga mogućega ishodišta. Prema kartografskim podacima, kum se u ulozi svatovskoga starješine pojavljuje u Slavoniji, nešto više u istočnoj kod Vinkovaca i Đakova, zatim pretežito po podravskom dijelu Slavonije od Virovitice uz mađarsku granicu spuštajući se približno do Papuka i Krndije. Ta je uloga kuma nadalje potvrđena u bačkih, primorskih i ličkih Bunjevaca, u Gorskom kotaru i u zapadnoj Hercegovini. Sporadičnih potvrda ima još duž Save do Siska, u zapadnoj Slavoniji, Moslavini, Bilogori, Zagorju, na Baniji, Petrovoj Gori, u Istri, na Cresu i po Dalmaciji. Nešto gušću zastupljenost ove kumove uloge po Slavoniji (brodska Posavina, okolica Nove Gradiške), u Bilogori i na Baniji te po Bosni (Posavina, zapadna Bosna i Bosanska krajina) potvrđuju ostali arhivski i tiskani izvori (Černelić 1997:76, etnološka karta 3). Prema većini izvora, uključujući i etnološku kartu, kumu se u ulozi svatovskoga starješine iskazuje i prvenstvo u časti.

U selima u okolici Novske i u selu Gaj kod Pakraca potvrđen je naziv *debeli kum* (Škrbić 2000/2001:195; Fezi 1995). Taj naziv pokriva područje zapadne Slavonije s dijelom Podravine, Bilogoru, te prostor sjeverozapadne,

zapadne i jugozapadne Hrvatske. Na ostalom prostoru ima tek sporadičnih potvrda, nešto više još samo u zapadnoj Bosni te razasuto po Slavoniji (Černelić 1997:64, etnološka karta 2).

Na području Novske vjenčani kum birao se iz obitelji s kojom je mladoženjina kuća bila u odnosu *prepletenoga kumstva*, najčešće osoba koja je mladoženji bila kumom na krštenju ili na krizmi. Kasnije je često vjenčani kum kumovao i djeci mladenaca na krštenju. I u selu Gaj kod Pakraca također se pazilo na *staro kumstvo* i većinom je krsni kum bio i vjenčani kum (Fezi 1995). Ta je pojava prema kartografskim podacima potvrđena po Slavoniji (osobito u zapadnoj, u Požeškom kraju i u okolici Đakova), u Bilogori, po zapadnom Srijemu, u Baranji i u Bačkoj (u podunavskih Bunjevaca, u graničnom pojasu Bačke i Srijema i u Potisju). Veći je broj potvrda u Lici. Prema arhivskoj gardi te pojave ima na više strana po panonskom arealu, u Gorskom kotaru i u srednjoj Dalmaciji. Sporadično se javlja po Bosni i Hercegovini i u Crnoj Gori, a osobito je zastupljena u Srbiji i Makedoniji (Černelić 1997:92, etnološka karta 4; Černelić 1999:41). Prostorna zastupljenost izbora krsnoga kuma za vjenčanog, kao i mogućnost da vjenčani kum bude krsni kum djeci mladenaca, pokazuje da se ta pojava po hrvatskom etničkom prostoru mogla proširiti u doba migracija uzrokovanih turskim prodiranjem s istoka.

Uz kumovu ulogu svatovskoga starješine u selima okolice Novske pojavljuju se i specifični oblici iskazivanja počasti i poštovanja prema kumu. U Rajiću navode da je te večeri mladoženja, u pratnji oca ili nekog starijeg člana domaćinstva, svečano pozivao kuma da se priključi njegovu slavlju, *odnoseći mu peškir, koji je trebao biti posebno bogato izrađen. Pritom su njegovoj obitelji odnosili košaru punu hrane pripremljene za svadbu: pečenice (pečenoga svinjskoga mesa), kolača, vina i sl.* U Rajiću i Gornjim Bogičevcima početkom svadbe smatra se odlazak *sviraca* po kuma, koji su u njegovoj kući bili bogato pogošćeni. U tim selima i u Kozaricama svirci su na kraju svadbe svečano ispraćali kuma kući (Škrbić 2000/2001:179,209).

Svečano pozivanje kuma, nerijetko povezano s pravilom da kuma treba prvoga pozvati u svatove, poznato je po Slavoniji, u Bilogori i u podunavskih Bunjevaca, a traga toj pojavi ima i u Posavini, zapadnoj Bosni, u Lici, Gorskom kotaru, sjevernoj Dalmaciji, u Boki kotorskoj i u Crnogorskom primorju (Černelić 1997:114; Černelić 1999:41).

Potvrda o svečanom odlasku po kuma ima i u drugim izvorima za područje zapadne Slavonije, u Bilogori i po Bosni (Posavina, okolica Banja Luke, Livanjsko polje). Nešto je više potvrda drugdje po Slavoniji od požeškoga i gradiškoga kraja prema istoku pretežno po Posavini, u Baranji, zapadnom

Srijemu i u Bačkoj (u podunavskih Bunjevaca, Šokaca i Srba). Traga toj pojavi ima i u Lici, Primorju, Gorskom kotaru i u Boki kotorskoj (Černelić 1997:118-119; Černelić 1999:41-42).

I običaj ispraćaja kuma poznat je drugdje po Slavoniji sve do Baranje i Vojvodine, te po Bosni (od Livanjskoga polja preko središnje i dijela zapadne Bosne do Posavine). Traga toj pojavi ima i u primorsko-ličkih Bunjevaca, u južnoj Dalmaciji, Boki kotorskoj i dijelovima južne i jugoistočne Crne Gore (Černelić 1997:127; Černelić 1999:42).

Istraživanja u selima okolice Novske potvrdila su zastupljenost spomenute karakteristične uloga kuma i određenih specifičnih elemenata vezanih uz tu ulogu i na prostoru zapadne Slavonije. Dosadašnje spoznaje o tome bile su tek sporadične, s više potvrda na istočnim stranama panonskoga areala. Šira zastupljenost te pojave na području Like i Bosne ukazuje na njihovo moguće širenje putem migracija, jer dio stanovništva u naseljima okolice Novske potječe s tih prostora.

Prema iznesenim podacima može se zaključiti da je pojava kuma u ulozi svatovskoga starješine, uključujući i njegovu primarnu ulogu vjenčanoga svjedoka, poznata u Slavoniji, Baranji, Srijemu, Vojvodini, u Bosni (osobito u jugozapadnoj i srednjoj i u Posavini) te u podunavskih i primorsko-ličkih Bunjevaca. Pojedini specifični elementi kumove uloge javljaju se osim toga i duž Jadrana (rjeđe u sjevernijim dijelovima Dalmacije, a češće u južnoj Dalmaciji, Boki kotorskoj i u Crnogorskom primorju). Ti su elementi njegove uloge, uključujući i izbor krsnoga kuma za vjenčanoga, nadalje poznati i na istočnim stranama jugoistočne Europe, u Srbiji (osobito u istočnoj i u sjeveroistočnim vlaškim krajevima), u Makedoniji i u Bugarskoj te među Vlasima, romanskim ili romaniziranim skupinama na planini Pind u sjevernoj Grčkoj (Černelić 1999:42). Na vlaškim se područjima ovi specifični elementi tiču svatovskoga časnika *naš* ili *nunu*, što je na rumunjskom jeziku oznaka za kuma (Skok 1972:231).

Svatovska čast kuma nije poznata zapadnim i istočnim Slavenima, a sam naziv kum romanskoga je podrijetla (Skok 1972:231-232). Najzastupljenija uloga kuma na čitavome prostoru jugoistočne Europe je uloga vjenčanoga svjedoka. Ta je obveza za katoličke kršćane uvedena na Tridentskom koncilu 1563. godine (Komorowsky 1973:172). Uloga vlaškog časnika *nunu* odnosno *naš* ima brojne zajedničke elemente s ulogom kuma u dijelovima dinarskoga i panonskoga areala (u primorsko-ličkih i podunavskih Bunjevaca, u Šokaca u dijelovima Bosne, Slavonije, Baranje, Srijema i Bačke, te i u srpskog stanovništva Vojvodine). Zanimljive su potvrde tih pojava na krajnjem jugoistočnom prostoru

dinarsko-jadranskoga areala. Takav prostorni razmještaj specifičnih elemenata kumove uloge navodi nas na pretpostavku da su se oni oblikovali prije uvođenja obveze svjedočenja činu sklapanja braka u crkvi. Tom crkvenom odredbom latinski se naziv (*compater, kumpar, kum*) za vjenčanoga svjedoka počeo širiti prema prostoru jugoistočne Europe i odredio je ime novomu svatovskomu časniku. Dakle, prva razvojna etapa njegova oblikovanja nastupila je zbog prožimanja slavenskoga i predslavenskoga kulturnog sloja da bi kasnije došlo do daljnjeg preslojavanja prodorom kršćanskih elemenata sa zapada, koji su preplavili čitav ovaj prostor. Dakle, svatovski časnik, koji je pod kasnijim kršćanskim utjecajem na većem dijelu prostora jugoistočne Europe označen imenom *kum*, izvorno bi pripadao starosjedilačkom romanskom kulturnom sloju, da bi se ukorijenio i u drugih naroda koji su te prostore kasnije naseljavali.

Prostorna zastupljenost specifičnih elemenata kumove uloge pokazuje da su se prožimanja slavenskoga i starosjedilačkoga kulturnoga sloja odigravala u južnim prostorima jugoistočne Europe. Tako oblikovani kulturni elementi postupno su se stoljećima širili duž jadransko-dinarskoga pojasa, u prvom redu zaslugom vlaških nomadskih pomicanja u tom pravcu. Na tim prostorima oblikovani kulturni elementi kasnije su se prenosili i u druge dijelove jugoistočne Europe, prema zapadu i sjeveru, zbog migracija uzrokovanih u prvom redu turskim prodiranjima. Raspored specifičnih elemenata kumove uloge ukazuje i na te pravce njihova kasnijega širenja. Uslijed novih kulturnih preslojavanja pojavljuju se oni i u središnjim i sjevernim dijelovima Bosne, te u većem dijelu panonskoga areala. Te su spoznaje rezultat ranijih istraživanja pojava u bunjevačkim svadbenim običajima. Osim specifičnih elemenata kumove uloge i mnogi drugi elementi u bunjevačkim svadbenim običajima dobar su pokazatelj takvoga razvojnoga puta kroz vrijeme i prostor (Černelić 1997).

Iznesene činjenice i spoznaje navode nas na zaključak da su specifična obilježja kumove uloge, potvrđena i na području okolice Novske u zapadnoj Slavoniji, također rezultat tih etnokulturnih procesa. Prema dosadašnjim saznanjima bila su ona ograničena na istočne dijelove panonskoga areala. Najnovija istraživanja u okolici Novske, uz sporadične ranije potvrde, pokazala su da traga tim pojavama ima i dalje prema zapadnim dijelovima panonskoga areala. Krajnje točke pojavljivanja specifičnih elemenata kumove uloge na jugozapadu su primorsko-lički Bunjevci, a na sjeveroistoku podunavski Bunjevci. Istraživanja u zapadnoj Slavoniji pokazala su njihovu širu zastupljenost na hrvatskom etničkom prostoru. Doseljenici iz Bosne i iz Like, u kojih su se ovi elementi kumove uloge pojavili ranije kao posljedica spomenutih migracija, zasigurno su pridonijeli što su se karakteristične pojave, kao što je kumova

uloga svatovskoga starješine, način izbora kuma, kao i specifični elementi njegove uloge, proširile i po zapadnom dijelu panonskoga areala. Bez ovih istraživanja ne bismo imali potpun i pravilan uvid u raspored ovih kulturnih elemenata na hrvatskom etničkom prostoru. I brojni drugi kulturni elementi ovim su istraživanjima otkriveni i mogu nadalje poslužiti kao polazište za stjecanje novih spoznaja o sudbini hrvatske tradicijske baštine kroz vrijeme i prostor.

LITERATURA I IZVORI

ČERNELIĆ, Milana (1997): *Odabrane pojave iz svadbenih običaja bunjevačkih Hrvata kao izvor za proučavanje njihove etnogeneze* (doktorska disertacija). Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

ČERNELIĆ, Milana (1999): Tragovi bunjevačkih elemenata u svadbenim običajima Like i Primorja: svatovska čast kuma. *Etnološka tribina* 22, Zagreb, str. 37-46.

FEZI, Romana (1995): *Svadbeni običaji u selu Gaj*. Seminarski rad, Etnološki zavod Filozofskog fakulteta, Filozofski fakultet, Zagreb.

KOMOROVSKY, Ján (1973): *Tradičná svadba u Slovanov*. Bratislava.

PAVIČIĆ, Stjepan (1962): Seobe i naselja u Lici. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 41, Zagreb.

SKOK, Petar (1972): *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 2. HAZU, Zagreb

ŠKRBIĆ, Nevena (2000/2001): Život mladih, priprema za brak i sklapanje braka u selima u okolici Novske, *Studia ethnologica Croatica* 12/13, Zagreb, str. 145-213

UPITNICE ETNOLOŠKOG ATLASA 4. Centar za etnološku kartografiju, Odsjek za etnologiju Filozofskog fakulteta, Zagreb: UEA 97 Stari Grabovac (Novska); UEA 139 Gornji Bogičevci (Novska); UEA 140 Kozarice (Novska)

A MEMBER OF THE WEDDING PARTY CALLED *KUM*, AS FOUND AROUND THE TOWN OF NOVSKA, IN SPATIAL CONTEXT

Summary

The research of the wedding customs in the villages around the town of Novska has highlighted some interesting details concerning a member of the wedding party called *kum*. These details include the role of *kum* as the leader of the wedding party, the choice of godfather as the best man and some specific ways of showing respect and honor to the *kum*: formal summoning, fetching and send-off. The author tries to find the possible origin of these cultural elements by analyzing similar elements found in the whole region of the southeastern Europe.

The appearance of the best man (*kum*) as the leader of the wedding party, and his primary role of a wedding witness, can be found in Slavonia, Baranja, Srijem, and Bosnia (especially south-west and middle Bosnia and in Posavina), as well as among Bunjevci in the Danube region and Bunjevci inhabiting the coastal and Lika regions. Some specific elements of the role of the best man can be also found along the Adriatic coast (in Dalmatia, especially southern, in Boka Kotorska and in coastal regions of Montenegro). These elements of his role, including the choice of godfather as the best man, can be also found in the east of the South-east Europe: in regions inhabited by *Vlasi* in Serbia, in Macedonia, Bulgaria and among *Vlasi* in Northern Greece. In the regions inhabited by *Vlasi*, these specific elements are connected to a member of the wedding party called *nunu* or *naš*, which in the Rumanian language means 'the best man'.

The appearance of the best man (*kum*), as the leader of the wedding party is very specific. His primary role in most regions of the South-east Europe is the role of wedding witness, while the role of the leader of the wedding party is characteristic for the *old guest (stari svat)*, and constitutes a part of the Slavic traditional heritage. The role of the party-member *nunu* or *naš*, as found among *Vlasi*, has many common traits with the role of the godfather as found in parts of the Dinaric and Pannonic regions. The confirmations of this phenomenon in the far southeastern parts of the Dinaric-Adriatic region are also very interesting. Such distribution of the specific elements of the role of the godfather could lead us to the assumption that they were formed before the obligatory witnesses were introduced to the wedding ceremony. Through this church-decree, the Latin title *compater, kumpar, kum* for the wedding witness, begun to spread to the region of South-east Europe and determined the name of the new member of the wedding party. So, the first developmental stage of its formation was

marked by the syncretism of Slavic and pre-Slavic cultural layers, followed by the additional changes caused by the introduction of the Christian elements from the West, which flooded the region. Thus, the member of the wedding party, who, after the introduction of the later Christian influences in the most parts of the South-east Europe, got the title *kum*, could originally belong to the indigenous Romanic cultural layer, and then transfer to other inhabitants who later arrived to this region. Cultural elements formed in this way, spread through centuries along the Adriatic-Dinaric region, firstly because of the migrations of the nomadic *Vlasi* in that direction. Cultural elements from this region were later transferred to other parts of the South-east Europe, towards the north and the west, because of the migrations caused by Turkish raiding. The distribution pattern of certain elements of the best man's role indicates that these were also the directions in which these elements spread in later period.

According to the former research, the specific elements of the best man's role could be found only in the eastern parts of the Pannonic region. The latest findings in the surroundings of Novska, together with some prior sporadic confirmations, have shown that the traces of these phenomena can be found in western parts of the Pannonic region, and have thus confirmed their wider presence in Croatia. The immigrants from Bosnia and Lika, where these elements appeared much earlier as the consequence of the above-mentioned migrations, have certainly contributed to the spreading of the characteristic role of the wedding leader, the choice of the best man, and the specific elements of his role, to the western parts of the Pannonic region.

Translated by Nevena Škrbić